

УДК 911.3:339.62

В. Й. Лажнік, к. геогр. н., доц. кафедри країнознавства і міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (Україна, м.Луцьк)

Сучасний стан розвитку співпраці прикордонних територій на Балтійсько-Чорноморській осі транскордонного співробітництва

Кафедра країнознавства і міжнародних відносин СНУ ім. Лесі Українки

Розглядається сучасний стан розвитку співпраці прикордонних територій сусідніх країн на Балтійсько-Чорноморській осі транскордонного співробітництва. Виділено чотири просторові сегменти формування транскордонних структур на цій осі.

Ключові слова: Балтійсько-Чорноморська вісь, єврорегіон, прикордонні регіони, сегмент, транскордонне співробітництво.

Lazhnik V. Y. Contemporary Status of Development of Border Territories Along the Transborder Cooperation Axis the Baltic Sea – the Black Sea. Contemporary status of cooperation of border territories of neighboring countries along the transborder cooperation axis the Baltic Sea – the Black Sea are considered. Four special segments of transborder structures development along this axis are suggested.

Key words: the Baltic Sea – the Black Sea axis, Euroregion, border regions, segment, transborder cooperation.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна геополітична ситуація, процеси інтеграції, глобалізації і регіоналізації посилюють значення прикордонних і транскордонних контактів територій сусідніх держав та розширення співробітництва між ними в різних сферах людської діяльності. Досвід країн Західної Європи переконливо показує, що транскордонне співробітництво (ТКС) між прикордонними територіями сусідніх країн як специфічний різновид міжнародної діяльності регіонів є активним елементом інтеграційної політики країн у рамках ЄС. До цього процесу в останні роки активно долучилися й прикордонні території країн Центрально-Східної Європи, де виникла низка транскордонних асоціацій, єврорегіонів та інших структур, які поки що мають нетривалий досвід ефективного функціонування і транскордонної співпраці між прикордонними територіями. Це особливо стосується Балтійсько-Чорноморської просторової осі транскордонного співробітництва, яка сформувалася в Східноєвропейській зоні Європейського континенту на стиках колишніх кордонів СРСР із постсоціалістичними країнами і де функціонує 13 єврорегіонів, створених на постсоціалістичному просторі практично за останні

20 років. ТКС на цій осі перебуває на етапі становлення й представлене різними формами та моделями взаємодії, передусім єврорегіонами, створеними в прикордонні Латвії, Литви, Росії, Білорусі, Польщі, України, Словаччини, Угорщини, Румунії, Болгарії й Молдови. Тому актуальним постає питання з'ясування сучасного стану розвитку ТКС і географії поширення транскордонних структур на цій осі, проблем та перспектив їхнього функціонування.

Аналіз сучасної наукової літератури з проблем розвитку ТКС показує, що існують розрізнені публікації, де аналізуються процеси розвитку ТКС і функціонування єврорегіонів в окремих сегментах прикордонних територій, які розміщені майже меридіонально від берегів Балтійського моря до Чорного моря уздовж морських і сухопутних державних кордонів Латвії, Литви, Росії, Білорусі, України, Польщі, Данії, Швеції, Словаччини, Угорщини, Румунії, Болгарії й Молдови, а також розглядаються актуальні питання прикордонного й транскордонного співробітництва між прикордонними територіями України і сусідніх держав. Ці питання викладені переважно з економічного погляду в роботах таких українських учених, як А. Балян, Є. Кіш, Ю. Макогон, Н. Мікула, І. Студенніков та ін., а також у роботах зарубіжних учених – П. Еберхардта, Т. Коморніцкі, В. Корнеєвца, В. Кузьміна, Р. Федана та ін. Однак поки що не зроблено комплексного географічного аналізу особливостей просторового поширення ТКС у західному секторі пострадянського геополітичного простору у межах Балтійсько-Чорноморського меридіонального поясу ТКС, віссю якого є колишній західний кордон СРСР із сусідніми державами. Тому актуальним питанням залишається проведення

комплексного географічного аналізу всієї проблематики розвитку ТКС у межах цього поясу.

Мета цієї статті – аналіз сучасного стану та напрямів розвитку транскордонного співробітництва в межах Балтійсько-Чорноморського меридіонального поясу ТКС, що формується вздовж колишнього західного кордону СРСР із державами-сусідами. Цей кордон унаслідок геополітичних змін після розпаду СРСР перетворився на кордон, що розділяє колишні пострадянські республіки і постсоціалістичні країни Центрально-Східної Європи і є третьою просторовою меридіональною віссю розвитку ТКС в Європі.

У процесі аналізу вирішуватися такі **завдання**: виділити просторові сегменти ТКС у Балтійсько-Чорноморському поясі транскордонного співробітництва; з'ясувати сучасний склад єврорегіонів у межах кожного із сегментів цього поясу; виявити основні напрями ТКС в існуючих транскордонних структурах й єврорегіонах, що функціонують у межах досліджуваного поясу ТКС тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Географія транскордонного співробітництва в Європі нині є досить широкою. Вчені виділяють декілька просторових векторів і зон розвитку ТКС. Так, російський науковець Г. О. Яровой виділяє п'ять зон транскордонного співробітництва в Європі: німецько-бенілюкську, скандинавську, альпійську, центрально-європейську та східноєвропейську. В Європі фактично існує чотири меридіональні осі уздовж яких сформувалися пояси ТКС: Північноморсько-Середземноморська, Балтійсько-Адріатична, Балтійсько-Чорноморська й Баренцморсько-Чорноморська, які розміщені уздовж міждержавних кордонів країн Європи.

Просторовими осями в поясах ТКС виступають міждержавні кордони. Балтійсько-Чорноморський пояс ТКС почав формуватися з початку 1990-х рр. і нині перебуває в стані становлення й розвитку, на відміну від Північноморсько-Середземноморського і Балтійсько-Адріатичного поясів, де ТКС має триваліші історичні корені виникнення і характеризується найбільшою активністю.

Транскордонне співробітництво в меридіональному напрямі від Балтійського до Чорного морів на стиках кордонів 11 європейських держав нині розвивається в межах чотирьох просторових сегментів, які утворюють суцільну смугу прикордонних територій у Балто-Чорноморському міжмор'ї й взаємодіють між собою у різних сферах співробітництва: 1) **Балтійсько-Німанського**, де в процесі ТКС залучені приморські і прикордонні території Латвії, Литви, Данії, Швеції, Польщі, Білорусі й Російської Федерації; 2) **Полісько-Карпатського**, де в прикордонному й транскордонному співробітництві беруть участь прикордонні території країн-членів ЄС (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), Білорусі та України; 3) **Буковинсько-Бесарабського**, де в ТКС беруть участь прикордонні території України та країн-сусідів (Молдова і Румунія); 4) **Чорноморського**, в якому ТКС розвивається на приморських територіях країн басейну Чорного моря (Румунія і Болгарія).

У межах **Балтійсько-Німанського** сегменту транскордонне співробітництво отримало розвиток на стиках приморських і прикордонних територій Латвії, Литви, Польщі, Данії, Швеції і Росії (Калінінградська область), де нині функціонує шість єврорегіонів (*«Балтика»*, *«Німан»*, *«Шешупе»*, *«Сауле»*, *«Лина-Лава»* і *«Біловезька пуца»*).

Створення єврорегіонів як найвищої форми ТКС у цьому сегменті було започатковано 6.06.1997 р., коли в м. Августов (Польща) було підписано угоду про створення трьохстороннього транскордонного союзу (єврорегіону) «Німан» (Неман), до складу якого увійшли Сувалкське (нині Підляшське) воєводство (Польща), повіти Алітус і Маріамполь (Литва) й Гродненська область Білорусі. У 2000 р. до єврорегіону приєдналися Черняхівський, Гусєвський, Озерський, Краснознаменський і Нестеровський райони Калінінградської області Росії. Просторовою віссю єврорегіону є річка Німан. Пріоритетними цілями діяльності єврорегіону і транскордонної співпраці стали економічний розвиток, розвиток туризму і транспорту, охорона навколишнього середовища, розвиток культури і соціальної сфери, стажування, освіта і ринок праці, проведення виставок й ярмарок тощо.

У 1998 р. в м. Мальброк (Польща) було підписано угоду про створення єврорегіону «Балтика», який нині вважається найбільш успішним єврорегіоном у басейні Балтійського моря. До складу цього єврорегіону нині входять Калінінградська область Росії, округ Борнхольм (Данія), місто Лієпая і Лієпайський район Латвії, м. Клайпеда і Клайпедський повіт Литви, Поморське і Вармінсько-Мазурське воєводства Польщі й шведські провінції Блекінге, Кальмар і Кроноберг. Загальна площа єврорегіону 101 тис. км², де проживає близько 6 млн осіб. Основною метою створення цього єврорегіону є розвиток співробітництва в економічній сфері (спільні плани і проекти у промисловості, сільському і лісовому господарстві, на транспорті, розвиток комунікацій), обміні технологіями, охороні навколишнього середовища, у боротьбі зі злочинністю тощо. Багатоаспектне ТКС розвивається також у таких єврорегіонах, як

«Сауле», «Шешупе» і «Лина-Лава». Так, євро регіон «Сауле» був створений у 1998 р. переважно для сприяння будівництва автомагістралі «Віа-Ганзеатіка», сервісному облаштуванню прилеглої території і стимулювання її економічного розвитку, проте нині ТКС тут розвивається найменш інтенсивно порівняно з іншими євро регіонами. До складу євро регіону «Шешупе» (створений у 2003 р.) нині входять 6 литовських самоуправлінь, 5 районів Калінінградської області Росії, польські повіти Голдап і Ковале-Олецьк й одне шведське самоуправління (Екше). Цей євро регіон створений із метою налагодження ТКС у сферах охорони природи, спорту, туризму, соціального забезпечення і комунального господарства. В межах цього сегменту також функціонує з 2002 р. євро регіон «Беловезька пуца». Його учасниками є Каменецький і Пружанський райони Брестської області, Свіслочський район Гродненської області Білорусі та Гайнувський повіт Польщі. Основа мета ТКС – збереження природного комплексу пуці, сприяння розвитку міжнародного туризму, створення умов для зайнятості населення тощо.

Полісько-Карпатський просторовий сегмент ТКС сформувався на прикордонних територіях уздовж кордонів Білорусі й України з європейськими постсоціалістичними країнами (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), які нині є членами ЄС і НАТО. Тут функціонує два євро регіони: «*Карпатський*» і «*Буг*». Карпатський євро регіон створений у 1993 р. (найстарший на досліджуваній осі ТКС) і нині є найбільшим євро регіоном Європи, в який входять Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська і Чернівецька області України, Підкарпатське воєводство Польщі, Пряшівський край Словаччини, 5 прикордонних медье (областей) Угорщини і румунський повіт Сату-Маре. Функціонування цього

євро регіону в науковому середовищі вважається не дуже ефективним через низку причин, хоча ТКС носить багатоплановий характер. Другий євро регіон у цьому сегменті ТКС був утворений у 1995 р., в який увійшли прикордонні території Польщі (нині Люблінське воєводство), України (Волинська область й як асоційовані члени – Сокальський і Жовківський райони Львівської області) та Білорусі (Брестська область). Ці території розміщені в басейні р. Західний Буг й євро регіон носить назву «Буг». Основними напрямками співпраці прикордонних територій в євро регіоні «Буг» є економічна сфера, туризм, гуманітарне співробітництво, розбудова кордонних переходів, охорона навколишнього середовища тощо.

Третій просторовий сегмент ТКС (**Буковинсько-Бесарабський**) відповідає транскордонному простору, який розміщений уздовж кордонів Румунії з Молдовою та Україною. В межах цього сегменту нині функціонують чотири євро регіони: «*Верхній Прут*» (створений у 2000 р.), «*Нижній Дунай*» (1998 р.), «*Сірет-Прут-Дністер*» (1998 р.) і наймолодший за часом існування євро регіон «*Дністер*» (створений у 2012 р.). До складу євро регіону «Верхній Прут» входять Чернівецька та Івано-Франківська області України, Бельцьський та Єдинецький райони Молдови й румунські повіти Сучава і Ботошань. Євро регіон «Нижній Дунай» охоплює Одеську область України, повіти Галац, Тульча і Бреїла (Румунія) й райони Кагул та Кантемір (Молдова). До складу євро регіону «Сірет-Прут-Дністер» входять два румунські повіти (Ясси і Васлуй) та 23 райони Молдови. Євро регіон «Дністер» утворюють Вінницька область України і 7 районів Молдови. Євро регіон «Дністер» може бути розширений у разі приєднання Каменського і

Рибницького районів самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки (ПМР), проте 17.10.2013 р. міністерство іноземних справ ПМР заявило, що ПМР не братиме участі у проектах, які реалізуються в єврорегіоні «Дністер». Основна мета створення цих єврорегіонів – реалізація транскордонних проектів економічного, екологічного, інвестиційного, транспортно-комунікаційного і гуманітарного характеру.

Четвертий (власне **Чорноморський**) сегмент у межах Балтійсько-Чорноморського поясу ТКС починає формуватися на приморських територіях узбережжя Чорного моря. В Чорноморському сегменті можливе розширення ТКС із залученням причорноморських територій України, Румунії, Болгарії і Туреччини як продовження меридіонального поясу транскордонної співпраці в південному напрямі у рамках нової транскордонної асоціації – **Чорноморського єврорегіону** (інший варіант назви – єврорегіон «Чорне море» – Black Sea Euroregion). Ініціатива створення Чорноморського єврорегіону зародилася в 2006 р. за сприяння Конгресу місцевих і регіональних влад Європи (КМРС). Ця асоціація є форумом співробітництва між місцевими й регіональними владами таких держав, як Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Російська Федерація, Сербія, Румунія, Туреччина й Україна. 26 вересня 2008 р. на міжнародній конференції, яка відбулася в м. Варна (Болгарія), засновано транскордонну асоціацію «**Чорноморський єврорегіон**», до складу якої першими ввійшли 8 повітів Румунії та 4 області Болгарії. Основними цілями створення цього єврорегіону є встановлення взаємовідносин між жителями басейну Чорного моря для розвитку транскордонних і міжрегіональних ініціатив співпраці, розробка спільних програм і стратегій розвитку,

створення умов для розвитку соціально-економічної діяльності, спільна участь у проектах і фінансуванні, організація та здійснення раціональних проектів співробітництва. 25–26 червня 2007 р. в Одесі на III Міжнародній конференції з питань міжрегіонального співробітництва в басейні Чорного моря була висунута ініціатива входження м. Одеси до складу Чорноморського єврорегіону. З української сторони до складу цього єврорегіону потенційно можуть увійти причорноморські регіони України.

Протягом 2007–2013 рр. транскордонне співробітництво між прикордонними територіями сусідніх держав у Балтійсько-Чорноморському поясі ТКС здійснювалося шляхом реалізації різноманітних транскордонних проектів і програм, які частково фінансувалися з Європейського фонду регіонального розвитку через Європейський інструмент сусідства і партнерства (ЄІСП). Прикордонні території Литви, Латвії, Данії, Швеції, Польщі, Білорусі і Росії, розміщені в межах цього поясу, використовували частину бюджетних коштів ЄС у рамках таких програм розвитку ТКС ЄІСП, як «Регіон Балтійського моря», «Литва-Польща-Росія» й «Латвія-Литва-Білорусь». Прикордонні території України могли реалізовувати проекти, які частково фінансувалися ЄС у рамках програм розвитку ТКС ЄІСП «Польща-Білорусь-Україна», «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна», «Румунія-Україна-Молдова» і «Чорне море».

З початку 2014 р. вступив у дію новий Європейський інструмент сусідства (ЄІС) із бюджетом 15,4 млрд євро, затверджений Європейською комісією і який розрахований на період 2014–2020 рр. Він замінив Європейський інструмент сусідства і партнерства (ЄІСП), який діяв у 2007–2013 рр. і був ініціативою Європейської комісії з метою розвитку ТКС між

країнами-членами ЄС та їхніми сусідами. ЄІС буде забезпечувати значну частину фінансування транскордонних проектів для сусідніх країн із ЄС за двосторонніми, регіональними проектами і програмами прикордонного співробітництва. Передбачено перегляд і вдосконалення положень програм прикордонного співробітництва, що дасть змогу впроваджувати ці програми більш ефективно й оперативно. ЄІС буде більш диференційованим і гнучким, а фінансова допомога, виділена на реалізацію транскордонних проектів і програм, буде заохочувальною і залежатиме від виконання країнами-сусідами ЄС конкретних умов здійснення соціально-економічних реформ. Реалізація цілей нового інструменту сусідства і партнерства дасть змогу активізувати та урізноманітнити співпрацю прикордонних територій у кожному сегменті Балтійсько-Чорноморського поясу ТКС.